วารสาร พุทธนวัตกรรมปริทรรศน์ 94.
ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม 2567

Journal of
Buddhist Innovation Review

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

Innovation for Spreading Buddhism on the Mural Painting in the Ordination Hall of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkalaram

Research Articles บทความวิจัย

พระครูวิมลปริยัติบัณฑิต (วิเชียร สิริวฑฺฒโน)

Phrakhruwimonpariyatpundit (Wichian Sirivaḍḍhano)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

Assistant Abbot of Wat Phra Chetuphon Wimon Mangkhalaram

ศานติ ภักดีคำ Santi Pakdeekham

อาจารย์ที่ปรึกษา รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสภา ศศ.บ. (ภาษาไทย), ศศ.ม. (จารึกภาษาตะวันออก), อ.ด. (วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ) สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

Advisor Deputy Secretary-General of the Royal Academy of Thailand B.A. (Thai), M.A. (Epigraphy in Thai and Oriental Languages) Ph.D. (Comparative Literatur)

E-mail. wichian.kra@mcu.ac.th

Article history

Received: September 23, 2024 / Revised: October 27, 2024

Accepted: November 19, 2024 / Available Online: December 2, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม 2. เพื่อศึกษาจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และ 3. เพื่อนำเสนอนวัตกรรมการเผยแผ่จิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคาราม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบวิจัยเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า

1) แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงประวัติศาสตร์และธรรมะถ่ายทอดเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังเพื่อให้คนได้ศึกษาความรู้นั้นๆ ในเชิงรูปธรรม กล่าวคือ พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมล-มังคลารามถือเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ภายในประดิษฐานพระประธานแทนองค์พระพุทธเจ้าประทับตรงกลาง แวดล้อมด้วยพระสาวกเอตทัคคะ มีการเล่าถึงอดีตชาติเมื่อครั้งทรงเป็นพระมโหสถ และตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของสังคมไทยในอดีตเรื่องเทวดาผู้อารักษ์ คือมีจตุโลกบาลอยู่บนคอสองในประธาน

2) จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมี 3 เรื่องสำคัญ คือ เรื่องจตุโลกบาลอยู่บนคอสองในประธาน เรื่องมโหสถชาดกอยู่เหนือช่องประตูหน้าต่างผนังทั้งสี่ด้าน และเรื่องพระ

สาวกเอตทัคคะ 41 องค์ อยู่ระหว่างช่องประตูหน้าต่างจำนวน 26 ห้อง เฉพาะเรื่องมโหสถชาดกเป็นการอธิบายเรื่องปัญญาบารมีที่พบเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ซึ่งสะท้อนเปรียบเทียบถึงพระปัญญาบารมีและความเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาของรัชกาลที่ 3 ที่โปรดให้เขียนจิตรกรรมเหล่านี้

3) จากแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อนำเสนอนวัตกรรมโดยการสร้างฐานข้อมูลเรื่องย่อของมโหสถชาดก ศิลปะ และภาพจิตรกรรมแต่ละตอนซึ่งภาพเหล่านี้อยู่สูงไม่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน ผ่านระบบ QR Code ซึ่งเป็นสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่คนสามารถเข้าถึงสะดวกรวดเร็ว เข้าใจในสาระเรื่องการบำเพ็ญปัญญาบารมีและเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ: นวัตกรรม; วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม; จิตรกรรม; มโหสถชาดก

Abstract

In this research article has three main objectives: 1) study the concept of spreading Buddhism on the Mural Painting in the Ordination Hall of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkalaram 2) study the Mural Paintings in the Ordination Hall of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkalaram and 3) present the Innovation for Spreading Buddhism on the Mahosatha Jātaka in the Ordination Hall of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkalaram. This research employed the qualitative research methodology done by documentary research and in-depth interview where its contents wrer then analyzed through the descriptive analysis respectively. The research results were found that:

1) the historical and moral concepts of dissemination of Buddhism are presented through the mural paintings to provide tangible knowledge. The ordination hall of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkalaram is considered the center of the universe, with the principal Buddha image installed at the center surrounded by noble disciples. The mural paintings depict the past lives of Mahosadha and follow the ancient Thai Buddhist beliefs regarding guardian deities with the depiction of the Four Great Kings on the central crossbeams,

2) the mural paintings in the ordination hall of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkalaram feature three main themes: the Four Great Kings on the central crossbeams, the Mahosatha Jātaka above the doors and windows on four sides of the wall, and 41 noble disciples in 26 sections between the windows. The ordination hall here is the only place in Thailand where perfection of wisdom in the Mahosatha Jātaka scene is depicted, reflecting the perfection of wisdom and the scholarly nature of King Rama III, who commissioned the artists to paint the murals and

3) the concept of dissemination of Buddhism through the mural paintings in the ordination hall of Wat Phra Chetuphon Wimonmangkalaram can be presented through the database of the Mahosatha Jātaka, the art, and each scene of the mural paintings, which is positioned high and not clearly

visible. The QR code system is modern technology that encourages people to access information quickly and easily, enhancing their understanding of the perfection of wisdom and their faith in Buddhism.

Keywords: Innovation; Wat Phra Chetuphon Wimonmangkalaram; Mural Painting; Mahosatha Jātaka.

บทนำ

จิตรกรรมของไทยสมัยโบราณนิยมเขียนภาพเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และคติความเชื่อต่าง ๆ ที่ผสมผสานกับพระพุทธศาสนา จิตรกรรมเป็นอุปกรณ์สำคัญในการสั่งสอนและเผยแผ่ โดยเพิ่มเติมการถ่ายทอดภาษาพูดและภาษาเขียนด้วยภาษาภาพ เป็นการเล่าเรื่องด้วยภาพเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาในหมู่ประชาชนได้ดียิ่งขึ้น ในประเทศไทย จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนในอาคารสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนาส่วนมากเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และเรื่องอันเนื่องด้วยพุทธประวัติ เช่น ภาพเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระสาวก ซึ่งในแต่ยุคสมัยมีพัฒนาการของจิตรกรรมที่ต่างกันไป และมีบทบาทมากกว่าเป็นเพียงการเขียนเพื่อความสวยงาม หากแต่ได้แฝงข้อธรรมะหรืออุบายในการเข้าถึงข้อธรรมะไว้อย่างแยบยลด้วย นับได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังนั้นเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้รูปแบบหนึ่งเป็นที่พระพุทธเจ้าประทานหลักในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการแสดงธรรม คือ ให้มีเนื้อหาต่อเนื่องกันไปตามลำดับ ชี้แจงแสดงเหตุผลให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็น แสดงธรรมเพราะอาศัยความเอ็นดูต่อสรรพสัตว์ มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง แสดงธรรมโดยไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง และไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น (Thai Tripitaka, 2539; 22/159/236) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นวิธีการสื่อเรื่องราวและหลักธรรมที่สอนให้คนเข้าใจและนำไปประพฤติปฏิบัติ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นวัดสำคัญที่สถาปนาขึ้นตั้งแต่ครั้งสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหญ่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 มีจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถที่เขียนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยกย่องว่าเขียนอย่างงดงาม เป็นฝีมือช่างหลวง และเป็นแบบแผนสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเนื้อหาของจิตรกรรมในพระอุโบสถประกอบด้วย 3 เรื่องหลัก คือ (1) เรื่องจาตุมหาราชิกาเทวโลก ปรากฏอยู่บริเวณคอสองในพระอุโบสถ ซึ่งหมายถึงการช่วยเหลือและปกป้องคุ้มครองพระพุทธเจ้า พระสาวก และพระพุทธศาสนา (2) เรื่องมโหสถชาดก ปรากฏอยู่บริเวณผนังเหนือช่องประตูหน้าต่างของพระอุโบสถ โดยคติธรรมจากเรื่องมโหสถชาดกนี้ คือ การบำเพ็ญปัญญาบารมี (3) เรื่องพระสาวกเอตทัคคะ จำนวน 41 องค์ ปรากฏอยู่บริเวณช่องประตูหน้าต่างของพระอุโบสถ จำนวน 26 ช่อง แสดงภาพจิตรกรรมพร้อมศิลาจารึกความเป็นเลิศของพระสาวกเอตทัคคะ (Phra Ubosot Wat Pho, 2019, pp. 169-170)

อนึ่ง คอสองในพระอุโบสถ คอสองนั้นเป็นชื่อเรียกองค์ประกอบส่วนที่เป็นระนาบระหว่างช่วงต่อของผนังอาคารบริเวณใต้แปหัวเสากับตับหลังคาของชั้นลดที่อยู่ถัดลงมานั้น ...ซึ่งระนาบส่วนนี้ช่างไทยโบราณนิยมปิดล้อมด้วยวิธีกรุไม้กระดาน หรือก่ออิฐ-ฉาบปูน ให้เป็นฝาหรือผนัง หรือบ้างอาจตกแต่งด้วยการเขียน

ภาพหรือเขียนลายประดับประกอบ (Somkid jiratatsanakul , 2016, pp. 150-151) นับได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถนั้นเป็นงานจิตรกรรมที่มีความประณีต และมีการแฝงข้อธรรมะไว้อย่างแยบยล บรรดาพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาสักการะพระพุทธเทวปฏิมากรพระประธานในพระอุโบสถนั้น ก็จะได้ซึมซับธรรมะขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปพร้อมกันด้วย อย่างไรก็ดี ความรู้เรื่องวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามโดยทั่วไปนั้นเป็นความรู้ที่มีการเผยแพร่มานานแล้ว เพราะนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ ต่างยกย่องงานศิลปะต่าง ๆ ในบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เช่น การวางโครงสร้างของวัด งานกระเบื้อง ศิลปะพระพุทธรูป วรรณคดีที่เรียบเรียงโดยพระสงฆ์รูปสำคัญของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (Prateep Chumphon, 1982; 4-5; 113-130) แต่ปรากฏว่ายังไม่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถในเชิงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และข้อธรรมที่แฝงหรือตั้งใจสอดแทรกเพื่อสั่งสอนพุทธศาสนิกชน การศึกษาวิจัยนี้จึงต้องการเสนอนวัตกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เฉพาะเรื่องมโหสถชาดกที่เขียนบริเวณผนังเหนือช่องประตูหน้าต่าง อันเป็นพื้นที่ใหญ่ที่สุดภายในพระอุโบสถออกสู่สาธารณะให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบันในโลกของการสื่อสารให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

นอกจากนี้ ในสังคมปัจจุบันที่เทคโนโลยีการสื่อสารเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับความต้องการการศึกษาหลักธรรมหรือเรียนรู้พระพุทธศาสนาของคนจำนวนมากเปลี่ยนแปลงไป มีเวลาจำกัด และแสวงหาเทคโนโลยีในการดำรงชีวิตและเรียนรู้ จึงต้องมีการนำเทคโนโลยีแบบใหม่เข้ามาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย เช่น การเผยแผ่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ อาทิ Facebook Youtube Tiktok หรือใช้การเผยแพร่ภาพสด Live เมื่อมีการเทศน์หรือปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้คนที่หลากหลายและกระจายกันอยู่ตามที่ต่าง ๆ สามารถมีโอกาสเข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้ง่ายโดยไม่ต้องคำนึงถึงสถานที่และเวลา

แนวทางในการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีเพื่อช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาอาจกระทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับความนิยมและข้อจำกัดของเทคโนโลยีนั้น ๆ เช่น ระยะเวลา ความยากง่ายของการใช้งาน ระบบการดำเนินงานของโทรศัพท์ หรือสื่ออื่น ๆ แต่การเผยแผ่จิตรกรรมฝาผนังผ่านสื่อปัจจุบันก็มีความสำคัญมากด้วย เช่น การทำช่องยูทูป Faiththaihistory ที่มีการนำเสนอจิตรกรรมฝาผนัง โบราณวัตถุสถานทั้งที่ยังใช้งานและโบราณสถานร้างทั่วประเทศ ทำให้มีผู้คนเดินทางตามรอยไปศึกษาหรือถ่ายรูปกันเป็นจำนวนมาก หรือเฟสบุ๊กจิตรกรรมไทยที่ประมวลภาพถ่ายจิตรกรรมฝาผนังวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไว้ ดังนั้น จึงเป็นที่ยอมรับกันว่านวัตกรรมการใช้สื่อเทคโนโลยีจะช่วยทำให้คนสนใจพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้นได้ สามารถศึกษาประวัติของวัด โบราณสถาน ศิลปะ ตลอดจนจิตรกรรมไทยที่เขียนในอาคารต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก

การใช้นวัตกรรมเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดก ในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นสะพานเชื่อมระหว่างแพลตฟอร์มดิจิทัลและสื่อสิ่งพิมพ์ เนื่องจากสื่อสิ่งพิมพ์มีข้อจำกัดทางเทคนิค การนำ QR Code มาใช้เป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการเชื่อมต่อประชาสัมพันธ์ดิจิทัลเพื่อความสะดวกในโลกยุคดิจิทัลจะทำให้วัดพระเชตุพนเป็นที่รู้จักเพิ่มมากขึ้น เพราะวัดพระเชตุพนวิมลมัง-คลารามเป็นที่รู้จักทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาก มีศิลปะที่งดงาม มีเนื้อหาของจิตรกรรมที่แปลกกว่าวัดอื่น นอกจากนี้การใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่จะเป็นเครื่องมือให้คนเข้าถึงและประหยัดเวลาได้มากขึ้นอีกด้วย

วัตถุประสงคของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม

2. เพื่อศึกษาจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

3. เพื่อนำเสนอนวัตกรรมการเผยแผ่ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระ-เชตุพนวิมลมังคาราม

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก (Key Informants) แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาเอกสารขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2536 หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำเครื่องมือการวิจัย แบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่เกี่ยวกับนวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ขั้นตอนที่ 4 สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม รวมจำนวน 19 รูป/คน ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 5 รูป/คน กลุ่มที่ 2 ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตรกรรมไทย จำนวน 2 คน กลุ่มที่ 3 ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีไทย จำนวน 4 คน กลุ่มที่ 4 นักวิชาการด้านดิจิทัล จำนวน 3 คน และกลุ่มที่ 5 ผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์ข้อมูล สรุปสังเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผลการวิจัย พร้อมเสนอแนวคิดของผู้วิจัยให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

ขั้นตอนที่ 6 สร้างฐานข้อมูลเป็น E-book เนื้อหาประกอบด้วยเรื่องย่อมโหสถชาดก ลักษณะศิลปะ และภาพจิตรกรรมแต่ละตอน จำนวน 42 ตอน จำนวน 1 ชุด แล้วเผยแผ่ผ่านระบบ QR Code

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ นำเสนอผลการวิจัยโดยทำการสรุปเนื้อหาเขียนบรรยายเชิงวิเคราะห์ เพิ่มเติมข้อเสนอแนะทั้งในด้านเนื้อหาและประเด็นในการทำวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1. แนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

การวิจัยพบว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้จิตรกรเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเต็มพื้นที่ผนังอาคารทั้ง 4 ด้าน และบริเวณคอสอง ตามแนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ในเชิงประวัติและธรรมะถ่ายทอดเป็นภาพจิตรกรรม

ฝาผนังเพื่อให้คนได้ศึกษาความรู้นั้น ๆ ในเชิงรูปธรรม กล่าวคือ พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามถือเป็นสัญลักษณ์ศูนย์กลางของจักรวาล ภายในประดิษฐานพระประธานตรงกลางแทนองค์พระพุทธเจ้า แวดล้อมด้วยเหล่าพระสาวกเอตทัคคะ มีจิตรกรรมเล่าอดีตชาติเมื่อครั้งทรงเป็นพระมโหสถ และวัฒนธรรมตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของสังคมไทยในอดีตเรื่องเทวดาผู้อารักษ์ คือมีจตุโลกบาลคอยคุ้มครองป้องกันอยู่บนคอสองในประธาน ซึ่งสะท้อนเปรียบเทียบถึงพระปัญญาบารมีและความเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาของรัชกาลที่ 3 ที่โปรดให้เขียนภาพจิตรกรรมเหล่านี้ สอดคล้องกับ Phratepwachirasophon กล่าวว่า “วัดโพธิ์ ชื่อนี้เป็นอารามแห่งปัญญาตรัสรู้ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ เพราะปัญญาเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะสามารถรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลาย รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชประสงค์ให้วัดโพธิ์เป็นสถานที่แสดงภูมิรู้ภูมิปัญญา เรียกว่าปัญญาในการรู้แจ้ง การแก้ไขปัญหา พระโพธิสัตว์หรือมโหสถบัณฑิต ก็แสดงปัญญาแก้ไขปัญหาทั้งในการช่วยประเทศชาติบ้านเมือง และใช้หลักธรรมในการสั่งสอนพระราชามหาอำมาตย์ เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ ช่วยให้บ้านเมืองรอดพ้นผ่านวิกฤตต่าง ๆ การที่จิตรกรเขียนภาพเรื่องมโหสถชาดกถ่ายทอดเหตุการณ์แต่ละตอน เป็นเรื่องที่จะต้องใช้ความรู้ความเข้าใจ ภาพ ๆ หนึ่ง จะบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ได้มากมาย นี้ก็เป็นส่วนหนึ่งในการเผยแผ่และศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าติดตาม” (Interviewed; 1 August 2023)

แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง คือ ต้องได้ทั้งหลักธรรมะและความงามของศิลปะ ซึ่งสอดคล้องกับ Sawaeng Nilnama กล่าวว่า “การคัดเลือกเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อสื่อผ่านภาพจิตรกรรมจึงเป็นส่วนเสริมให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีมิติเกิดพลังและส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือทำให้เกิดความโดดเด่นน่าสนใจ ช่วยให้นักทัศนาได้เพ่งพินิจตรึงตราความงดงาม ดื่มด่ำกับความงาม ความอลังการของภาพ อีกทั้งเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่พระอุโบสถ (เกิดการประเมินค่าใช้จ่ายในการวาดภาพจิตรกรรม ซึ่งจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากพอสมควร) ทางอ้อมคือเกิดการมองเห็นคุณค่าจากมูลค่าดังกล่าวให้ใช้สอยประโยชน์ให้คุ้มค่ามากที่สุดด้วยการบอกเล่า บรรยาย อธิบายให้เห็นประวัติความเป็นมาและชี้ให้เห็นความสำคัญของภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถจนอาจจะส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมภายในของเหล่าผู้ทัศนา (Interviewed; 28 August 2023)

จากแนวคิดของนักวิชาการพระพุทธศาสนาข้างต้น ยังพบว่าผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีและจิตรกรรมไทยให้ทัศนะไปในทางเดียวกัน คือ การให้นามธรรมคือหลักธรรมะ เป็นรูปธรรมคืองานศิลปะ ดังที่ Saowanit Wingwon กล่าวว่า “การให้ความรู้เรื่องชาดกที่เขียนเป็นจิตรกรรมเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านศิลปะ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีที่ทำให้คนได้ความรู้ ความคิด ข้อธรรมะในพระพุทธศาสนา และได้รับรสความงามของจิตรกรรมพร้อมกันในคราวเดียว” (Interviewed; 5 August 2023) Arthid Sheravanichkul เน้นว่าแนวคิดสำคัญคือการอธิบายให้สาธารณชนเข้าใจเรื่องราวของภาพจิตรกรรม ทั้งชาดกและประวัติพระสาวก ซึ่งสื่อธรรมะสำคัญในทางพุทธศาสนา (Interviewed; 7 September 2023)

นอกจากนี้ ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีไทย ยังมีคำแนะนำเกี่ยวกับแนวคิดการเผยแพร่ โดยใช้สื่อสมัยใหม่สอดคล้องกับ Predee Phisphumvidhi ระบุว่า แนวคิดการเผยแผ่ควรมีทั้งเนื้อหาสาระ หลักธรรม และความงามในด้านศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 โดยอาจใช้สื่อสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการนำเสนอการเผยแผ่ เพื่อให้เป็นที่รู้จักกันในวงกว้างมากขึ้น เช่น ทีวี เฟสบุ๊ค คิวอาร์โค๊ด ฯลฯ (Interviewed; 25 September 2023) และ

Boonteun Srivorapot เพิ่มเติมว่า “ควรจัดทำเป็นหนังสือแสดงรายละเอียดของจิตรกรรมแต่ละตอน และอธิบายด้วยข้อความจากนิบาตชาดกให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างพุทธธรรมคำสอนจากคัมภีร์พระพุทธศาสนากับการนำมาสร้างเป็นจิตรกรรมแบบประเพณีบนพื้นฐานของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบไทย สะท้อนให้เห็นว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สามารถปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมของมนุษย์ได้ทุกชาติทุกภาษา” (Interviewed; 5 August 2023) อีกทั้งสอดคล้องกับนักวิชาการด้านจิตรกรรมไทย Sakchai Saisingha มีความเห็นว่า แนวคิดในการเผยแผ่จิตรกรรมฝาผนังมีได้หลายแนวทาง แต่ควรมีการวิจัยอย่างละเอียดทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ประกอบด้วยเรื่องราวที่เขียน พัฒนาการของการเขียนเรื่องทำไมจึงเลือกเรื่องนี้มาเขียน ความสำคัญโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัดโพธิ์ และควรเผยแพร่ในรูปแบบของหนังสือภาพ แสดงภาพและคำอธิบายเรื่องราวโดยละเอียด นอกจากนี้ยังสามารถวิเคราะห์รูปแบบและเทคนิคการเขียน พัฒนาการของภาพจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 และนำเสนอเผยแพร่วีดีทัศน์ แสดงเรื่องราวของจิตรกรรม รวมทั้งที่วัดก็ควรมีป้ายคำอธิบายอย่างเหมาะสม โดยที่แนวทางทั้งหมดต้องผ่านกระบวนการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลทางวิชาการที่ถูกต้อง (Interviewed; 24 August 2023) ซึ่งสอดคล้องกับ Supachai Sermsukcharoenchai ว่า “เรื่องชาดกที่ถูกนำมาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนมีเรื่องราวที่สอดแทรกคติธรรมและความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีแล้ว ดังนั้น หากจะต้องการเผยแพร่ศาสนาโดยผ่านจิตรกรรมฝาผนังนี้ ก็ควรศึกษาให้ลึกซึ้งถึงแก่นและธรรมะที่แฝงไว้ในภาพเขียน แล้วนำสาระต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษานั้น ไปถ่ายทอดโดยการอธิบาย บรรยายให้ตรงไปตรงมาอย่างลึกซึ้ง” (Interviewed; 30 September 2023)

แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาคือการสั่งสอนหลักธรรมผ่านรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล โดยบทบาทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นคือหน้าที่ของพระสงฆ์ สอดคล้องกับที่ Phrakruvinaithorn Panya Pañavaro (Srisamut) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนายุคดิจิทัล สรุปเรื่องแนวคิดของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแต่โบราณว่า นับแต่สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ ถือว่าเป็นการสืบทอดศาสนทายาทเป็นครั้งแรก และทรงประกาศความจริงด้วยการแสดงพระธัมมจักกัปปวัตนสูตร เป็นปฐมฤกษ์แห่งการประกาศพระพุทธศาสนา หลังจากนั้นทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระสัทธรรมตราบจนปัจจุบันกว่าสองพันห้าร้อยปี แต่การเผยแผ่นั้นจะมีรูปแบบและแนวทางปฏิบัติที่ต่างกันไปตามสถานที่ เวลา และกลุ่มคน (Managing the propagation of Buddhism in the digital age, 2021; 6(4); 423-433) ในปัจจุบัน แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงคนมากขึ้น จำเป็นต้องคำนึงถึงเงื่อนไขของผู้รับสาร (receiver) เพิ่มขึ้น เช่นระยะเวลา ความรู้เบื้องหลัง ความสนใจเฉพาะตน ทำให้มีการใช้สื่อเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกับที่ Phra Suphachart (Thammasaro) Samliwong and others ได้เสนอว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน ต้องให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพราะปัจจุบันเป็นสังคมยุคใหม่ที่มีอิสระเสรีในการรับข้อมูลข่าวสาร การศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องง่ายและยังเอื้ออำนวยให้แก่ประชาชนทั่วไป เพราะไม่จำเป็นต้องเดินทางไปสืบค้นข้อมูลตามสถานที่ต่าง ๆ เพียงแต่มีโทรศัพท์มือถือหรือคอมพิวเตอร์ก็สามารถสืบค้นข้อมูลได้ง่ายด้วยตนเอง เช่นเดียวกับพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ ผ่านแอพพลิเคชั่น Line, Google Meet หรือ Zoom และยังแสดงธรรมะผ่านช่องทาง Facebook,

YouTube ได้ แต่ต้องศึกษาและปรับปรุงรูปแบบและทักษะการใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม (Phra Suphachart (Thammasaro) Samliwong and others, 2024; 11 (1);52-60) จากแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังจำเป็นต้องศึกษาให้รอบด้าน โดยเน้นที่ผู้ส่งสาร สาร และผู้รับสาร โดยผลลัพธ์ท้ายนั้น ผู้รับสารจะต้องได้สารที่ครบถ้วนตรงตามที่ผู้ส่งสารต้องการ การเผยแผ่พรพุทธศาสนามีหลายรูปแบบแนวทาง เช่น การเทศน์สั่งสอน การอภิปราย และสามารถใช้จิตรกรรมฝาผนังเป็นหนึ่งในแนวคิดของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้

จึงสรุปได้ว่า แนวคิดสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ต้องแสดงให้ผู้ชมได้รับรู้ประวัติความเป็นมาของพระอุโบสถ การเขียนจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 3 ในการคัดเลือกเรื่อง และจิตรกรชั้นครูมาเขียนฝาผนังทั้งหมด เป็นความงามของศิลปะในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ลงตัวยิ่ง กล่าวคือเป็นการแสดงงานศิลปะสำคัญของประเทศ และเป็นแหล่งเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นสิ่งตกแต่งให้สถานที่มีความสวยงาม เป็นภาพที่สามารถบรรยายธรรมะหรือเรื่องราวต่าง ๆ ให้กับผู้ชมได้จินตนาการถึงเรื่องเรื่องราวหรือเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ แนวคิดสำคัญคือหลักธรรมที่แฝงอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังนั้น ต้องได้รับการศึกษาและเผยแพร่ให้คนทั่วไปได้รับทราบ ทั้งนี้อาจใช้สื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้าช่วย เพื่อให้คนที่เข้ามาชมจิตรกรรมฝาผนังนั้นได้ซึมซับทั้งประวัติความเป็นมา ความงามของศิลปะและธรรมะไปพร้อมกัน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2. จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

การวิจัยพบว่า จิตรกรรมฝาผนังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมีเรื่องสำคัญ 3 เรื่อง คือเรื่องจตุโลกบาล เรื่องมโหสถชาดก และเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ เฉพาะจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกนั้น จิตรกรเขียนเต็มพื้นที่บริเวณเหนือช่องประตูหน้าต่างจรดเพดาน ซึ่งทำให้มีพื้นที่มากพอที่จะเขียนเรื่องมโหสถได้เป็นตอน ๆ ตามแต่ที่จิตรกรได้เลือกสรรขึ้น ในแต่ละตอนแสดงให้เห็นถึงการใช้ปัญญาของพระมโหสถในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มาของจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พบข้อความในสำเนาแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนครั้งรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2374 ว่า “ผนังบนหน้าต่างขึ้นไปเขียนเรื่องมหาอุมังคะชาฎกพิศฎาร” ซึ่งนักวิชาการและนักการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าชาดกเรื่องนี้สัมพันธ์กับการประดิษฐานพระพุทธเทวปฏิมากร พระประธานในพระอุโบสถ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิสอดคล้องกับชื่อของวัด คือวัดโพธาราม และแนวคิดเรื่องปัญญาบารมีอีกด้วย (Phra Ubosot Wat Pho, 2019, pp. 169-170) และจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกนี้ประกอบด้วย 2 เรื่องหลัก ได้แก่ ผนังเหนือหน้าต่างขึ้นไปเขียนเรื่องมโหสถชาดก ผนังระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ 41 องค์ ในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย การที่จิตรกรเขียนเรื่องมโหสถชาดกไว้บนผนังเหนือกรอบหน้าต่าง คงด้วยเหตุผลว่าเป็นเรื่องที่สามารถเล่าต่อเนื่องทั้งผนังได้ ประกอบกับเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์จึงยกให้อยู่สูงกว่าภาพที่ผนังระดับกรอบหน้าต่างที่เขียนภาพพระสาวก การเขียนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายเป็นต้นมานิยมเขียนภาพทศชาติชาดก หรือพระเจ้าสิบชาติ แม้ต่อมารูปแบบการจัดองค์ประกอบของจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยรวมนั้นจะไม่มีความแตกต่างจากสมัยอยุธยาตอนปลายมากนัก เนื้อหายังคงยึดถือเรื่องราวพุทธประวัติ รูปเทพชุมนุม หรือรูปจักรวาลวิทยาในไตรภูมิพระร่วง หรือในแง่ของรูปแบบการจัดวางจิตรกรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ภายในอุโบสถก็ยังสืบทอดขนบมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายเช่นกัน แต่ความ

เปลี่ยนแปลงในลักษณะของเนื้อหาเป็นเรื่องมโหสถชาดกเพียงเรื่องเดียวเต็มพื้นที่อาคารนั้น พบที่พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเท่านั้น สอดคล้องกับที่ Kawit Tangcharatwong ซึ่งศึกษาเรื่องจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามว่า “พระอุโบสถวัดพระเชตุพนเป็นหนึ่งตัวอย่างของการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญแห่งหนึ่ง เนื่องจากลักษณะการเล่าเรื่องราวที่นำมาเขียนล้วนแล้วแต่เป็นรูปแบบการนำเสนอแบบใหม่ที่น่าจะเกิดขึ้น ณ พระอุโบสถแห่งนี้เป็นครั้งแรก” (Kawit Tangcharatwong , 2019; 18 (2);26-27)

นอกจากนี้ ยังแสดงพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระราชประสงค์ให้ชาวสยามมีความเฉลียวฉลาด และใช้ปัญญาให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติ ด้วยเหตุที่วัดพระเชตุพน-วิมลมังคลารามได้รับการบูรณะใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเห็นความสำคัญของปัญญาที่ชาวสยามในสมัยนั้นต้องมี เพราะในบริบททางประวัติศาสตร์ จะเป็นยุคสมัยที่สยามต้องเริ่มเผชิญกับชาติตะวันตก และต้องใช้ความรู้ในการแก้ไขปัญหา เอาตัวรอดในยามคับขัน สอดคล้องกับ Phratepwachirasophon ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “สำหรับสาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เขียนเรื่องมหาอุมังคชาดก หรือมโหสถชาดก ในจิตรกรรมฝาผนังเหนือช่องหน้าต่างของพระอุโบสถวัดพระเชตุพนนั้น น่าจะมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเทวปฏิมากรซึ่งเป็นพระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ สอดคล้องกับชื่อของวัด คือ วัดโพธาราม และแนวคิดเรื่องปัญญาบารมีอีกด้วย” (Interviewed; 1 August 2023)

อีกประเด็นหนึ่ง เป็นจิตรกรรมฝาผนังมีศิลปะที่งดงาม ฝีมือชั้นครู ดังที่นักประวัติศาสตร์ศิลป์ยกย่องว่าจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถมีความงดงามด้วยฝีมือ ลายเส้น การใช้สี และองค์ประกอบภาพมาก นับเป็นลักษณะเด่นของงานจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่เขียนเต็มผนังอาคาร รูปภาพมีสีมากขึ้นกว่าช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และมีจำนวนสีที่มากขึ้น นอกจากนี้ ในการจัดองค์ประกอบได้พัฒนาให้ดูเป็นธรรมชาติมากขึ้น มีการใช้ภาพบรรยากาศต้นไม้ เขามอ เขาไม้ มาช่วยคั่นลำดับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เขียนแสดงในผลงานจิตรกรรม สอดคล้องกับ Phratepwachirasophon ว่า “เรื่องมโหสถนี้เน้นในเรื่องของพระชาติใหญ่ ๆ ของพระพุทธเจ้าที่เสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิต หรือเรียกอีกอย่างว่าอุมังคชาดก มโหสถบัณฑิตเป็นชาติที่แสดงภูมิปัญญาภูมิรู้ในการแก้ไขปัญหา ทั้งปัญหาสังคม ปัญหาคดีความต่าง ๆ การวินิจฉัยคดี มีสติปัญญาหลักแหลมความเฉลียวฉลาดในการแก้ไขปัญหาหรือในการปกครองบ้านเมือง นอกจากนี้ก็ยังมีเรื่องของหลักการที่จะต้องชิงไหวชิงพริบในการดำเนินการปกครองบ้านเมือง แล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายต่างประเทศ วิเทโศบาย คือ นโยบายการต่างประเทศที่แต่ละชาติแต่ละรัฐที่อยู่ใกล้เคียงกัน หรือเป็นข้าศึกต่อกันที่จะต้องมีการต่อสู้แก่งแย่งแข่งขันหรือช่วงชิงอำนาจ หรือแผ่แสนยานุภาพครอบงำอีกประเทศหนึ่ง เป็นการชิงไหวชิงพริบ เรียกว่าสงครามที่สัปยุทธ์กันด้วยมันสมองของกุนซือหรือที่ปรึกษา มหาอำมาตย์แต่ละบ้านเมืองประลองปัญญากัน เรียกว่า ธรรมาธรรมะสงคราม คือการต่อสู้กันทางความคิด การชิงไหวชิงพริบ แล้วก็มีการตั้งกติกา มีการแข่งขัน เรียกว่าธรรมายุทธ์ คือ การรบกันด้วยประลองภูมิปัญญาอย่างนี้เป็นต้น ซึ่งมโหสถบัณฑิต มหาอำมาตย์แห่งมิถิลานครก็ได้ขับเคี่ยวต่อสู้กับเกวัฏพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าจุลนีพรหมทัตกษัตริย์แห่งเมืองอุตรปัญจาละเมืองหนึ่งระหว่างพระเจ้าจุลนีกับพระเจ้าวิเทหราช เป็นเรื่องราวของการประลองภูมิปัญญา หรือต่อสู้ด้วยมันสมองของกุนซือของทั้งสองฝ่าย นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นการประเทืองปัญญา” (Interviewed; 1 August 2023)

นอกจากประเด็นของปัญญาบารมีแล้ว นักวิชาการมีทัศนะว่าอาจเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเผยแพร่ความรู้เรื่องตำรายาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคต่าง ๆ ที่ประชาชนทั่วไปมีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนได้ สอดคล้องกับ Prasirt Runra ให้ข้อมูลว่า “ประเด็นเรื่องปัญญาบารมีประเด็นนี้มีความน่าสนใจเนื่องจากสอดคล้องกับบริบทของการสร้างวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นศูนย์รวมของสรรพวิทยาเพื่อเก็บรวบรวมคลังความรู้ของชาติตามพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” (Interviewed; 15 August 2023) สอดคล้องกับ Saowanit Wingwon ให้ทัศนะว่า “จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เรื่องมโหสถชาดกมีลักษณะเด่นทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหา ด้านรูปแบบเป็นจิตรกรรมประเพณีไทยที่มีลักษณะศิลปะสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างเด่นชัด เช่น ลักษณะการใช้สีมืดเป็นสีพื้นขับการใช้คู่สีระหว่างสีเขียวกับสีแดงให้โดดเด่นและเป็นคู่สีหลัก ภาพวาดอาคารแบบศิลปะพระราชนิยมเป็นต้น ส่วนด้านเนื้อหา เนื้อหานำมาจากชาดกเรื่องที่ 5 ในมหานิบาตชาดก คือมโหสถชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระมโหสถ ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี “ปัญญา” เป็นลักษณะเด่นของพระมโหสถเป็นที่รับรู้ในสังคมไทยโดยทั่วไปจนมีคำอธิษฐานว่า “ขอให้มีปัญญาดังพระมโหสถ” ดังนั้นเนื้อเรื่องที่นำมาเขียนจิตรกรรมผนังเหนือช่องหน้าต่างของพระอุโบสถทั้ง 4 ด้านนี้มีจุดเด่นตรงที่สอดคล้องกับสถานที่ซึ่งมีพระพุทธเทวปฏิมากรเป็นพระประธาน พระพุทธรูปองค์นี้เป็นปางสมาธิ เป็นสัญลักษณ์ของปัญญา เพราะปัญญาทำให้พระพุทธองค์ทรงบรรลุพระโพธิญาณ” (Interviewed; 5 August 2023) และสอดคล้องกับ Boonteun Srivorapot อธิบายเพิ่มเติมว่า “ลักษณะเด่นของจิตรกรรมเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน คือ เนื้อหาของเรื่องมโหสถชาดกในนิบาตชาดกและอรรถกถาเป็นในเรื่องยาวมาก เมื่อนำมาสร้างสรรค์เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงมักนำเสนอเฉพาะตอนที่สำคัญ ๆ เนื่องจากพื้นที่ที่จะเขียนเรื่องมีจำกัด แต่จิตรกรรมในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนมีความยาว เก็บรายละเอียดของเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ เนื่องจากวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอเรื่องมโหสถชาดกโดยพิสดาร ประกอบกับพื้นที่บริเวณผนังพระอุโบสถมีขนาดกว้างใหญ่เพียงพอที่จะบรรจุเรื่องราวทั้งหมดได้ เรื่องมโหสถชาดกเป็นเรื่องที่มุ่งแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นชาดกที่สำคัญยิ่งเรื่องหนึ่ง ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับมหานิบาตชาดกต่าง ๆ กัน กล่าวคือ ไทยให้ความสำคัญกับทานบารมีคือมหาเวสสันดรชาดก ลังกาให้ความสำคัญกับวิริยบารมีคือมหาชนกชาดก และพม่าให้ความสำคัญกับปัญญาบารมี คือ มโหสถชาดก หรือมหาอุมังคชาดก จะเห็นว่าทั้ง 3 เรื่องมี “มหา” นำหน้าแสดงว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก จิตรกรรมในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน ให้ความสำคัญกับการนำเสนอคุณธรรมด้านปัญญาบารมีจากมโหสถชาดก โดยนำเรื่องดังกล่าวมาเขียนภาพโดยละเอียดเป็นแห่งเดียวในประเทศไทย ไม่ปรากฏว่ามีการเขียนเรื่องนี้โดยพิสดารที่อื่น” (Interviewed; 5 August 2023)

จึงสรุปได้ว่า การพิจารณาว่าจิตรกรรมฝาผนังที่มีเนื้อหาเป็นชาดกจะนำมาเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ โดยสามารถเป็นแนวทางในการให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการ กล่าวคือรู้เนื้อหาของชาดกโดยเฉพาะชาดกในพระไตรปิฎก ตระหนักในสาระแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา โดยมีการคัดสรรเรื่องชาดกที่สามารถถ่ายถอดเป็นภาพจิตรกรรมได้ชัดเจน ทำให้เป็นแบบอย่างของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่น่าสนใจ เพราะทำให้รับรู้เรื่องราวชาดกไปพร้อม ๆ กับการรับสุนทรียภาพของศิลปกรรมดังเช่นเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3. นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคาราม

ผลการวิจัยพบว่า นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังมีข้อที่พึงพิจารณา 2 ประการ คือ (1) เนื้อหาของข้อมูลต้องครบถ้วน โดยเป็นเรื่องโหสถชาดก 42 ตอน ที่เขียนอยู่บริเวณผนังพระอุโบสถเหนือช่องหน้าต่าง ในแนวทางการเผยแผ่มโหสถชาดกนี้ ผู้ศึกษาหรือผู้ดูต้องได้ทั้งเนื้อหา และหลักธรรมที่มโหสถชาดกตอนนั้น ๆ สั่งสอนไปพร้อมกันด้วย (2) ความงามของศิลปะ เนื่องจากพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นพุทธาคารที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยสร้างให้งดงาม ยิ่งใหญ่ และมีความหมายแฝง คือเรื่องปัญญา ดังที่ Phratepwachirasophon กล่าวว่า “สำหรับสาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เขียนเรื่องมโหสถชาดก ในจิตรกรรมฝาผนังเหนือช่องหน้าต่างของพระอุโบสถวัดพระเชตุพนนั้น น่าจะมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเทวปฏิมากรซึ่งเป็นพระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ สอดคล้องกับชื่อของวัด คือ วัดโพธาราม และแนวคิดเรื่องปัญญาบารมีอีกด้วย” และได้ทรงให้จิตรกรที่มีฝีมือเขียนภาพอย่างวิจิตรงดงามไว้ ดังนั้นแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงต้องมีทั้งความรู้และสุนทรียะไปพร้อมกันด้วย (Interviewed; 1 August 2023)

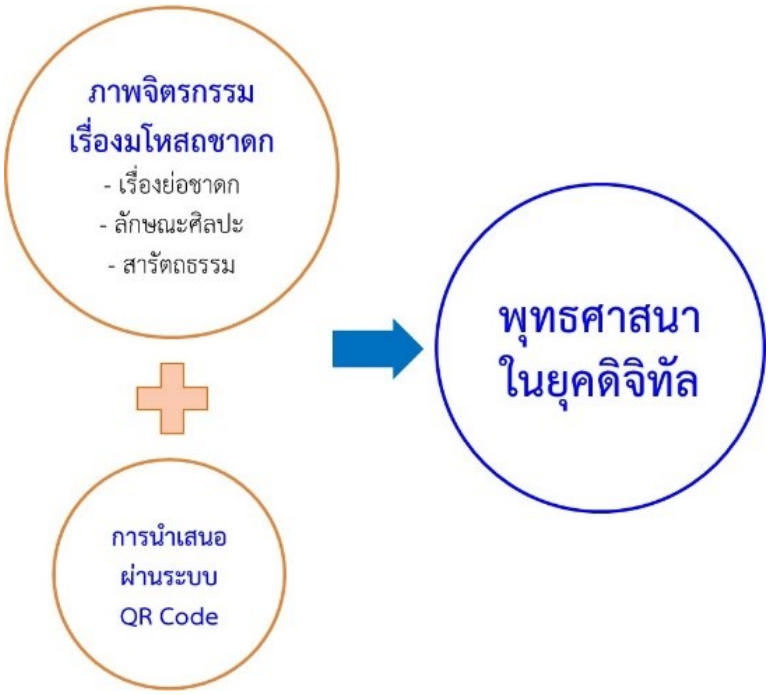
นวัตกรรมการนำเสนอจิตรกรรมฝาผนังจึงใช้ทั้งกระบวนวิธีการแบบเดิมและกระบวนวิธีการแบบใหม่ ดังนี้ กระบวนวิธีการแบบเดิม คือการทำหนังสือ สมุดภาพที่บรรจุเรื่องมโหสถชาดกอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ อาจเป็นการถ่ายภาพมุมกว้าง และภาพเฉพาะที่ต้องการเผยแผ่ แล้วเขียนอธิบายให้ละเอียดถึงที่มาของมโหสถชาดก พร้อมทั้งความหมายแฝง กระบวนการแบบใหม่เป็นการใช้สื่อเทคโนโลยีเข้าช่วยเหลือ เป็นนวัตกรรมใหม่ เช่นการทำสมุดภาพอิเล็กทรอนิกส์ (อีบุ๊ค) การใช้สื่อผสม AR การใช้ QR Codeนอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิยังเสนอแนะให้ทำเป็นสารคดีขนาดสั้น ขนาดยาว เผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ เช่น ยูทูป ติ๊กตอก ฯลฯ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Pananya Lila-yut ที่ได้ศึกษาเรื่องนวัตกรรมการสื่อสารธรรมะผ่านแอปพลิเคชันพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) ว่าหากมีการใช้โมบาย แอปพลิเคชัน (Mobile Application) เผยแพร่คำสอนของหลวงพ่อชา จะเข้าถึงตัวบุคคลได้ดีที่สุด ตอบสนองพฤติกรรมผู้รับสารยุคปัจจุบัน เพราะคนในปัจจุบันนั้นมีความจำเป็นในการสื่อสารสูง และมีความถี่ในการใช้แอปพลิเคชันต่อวันสูง มีการรับข่าวสารธรรมะจากช่องทางยูทูป การรับฟังธรรมะ ให้ความรู้ธรรมะ ดังนั้นการใช้นวัตกรรมในการเผยแผ่ธรรมะหรือเรื่องมโหสถชาดกในจิตรกรรมฝาผนังถึงมีประโยชน์และสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ คือได้รับทั้งความรู้และสุนทรียะจากภาพเขียน (Pananya Lila-yut, 2020; 16 (2);113-127)

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้จาการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ประเด็นองค์ความรู้ได้ 2 เรื่อง คือ

1. องค์ความรู้ด้านวิชาการ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” ผลการศึกษาจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้สามารถสร้างแผนภูมิองค์ความรู้ใหม่ได้ดังนี้

องค์ความรู้การสร้างนวัตรกรรมการเผยแผ่จิตรกรรมเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ผ่านระบบ QR Code: ที่มาของภาพโดยผู้วิจัย

จากแผนภูมิข้างต้น องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยว่า การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในรูปแบบเดิม เป็นการศึกษาเชิงศิลปะ ที่ผู้ศึกษาเน้นที่กระบวนการสร้าง เขียนลวดลายจิตรกรรมฝาผนัง เช่น การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ เพื่อดูลายเส้น สี เทคนิคการวาดภาพ ในขณะเดียวกันผู้วิจัยพบว่า จิตรกรรมฝาผนังมีหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาด้วย ดังเช่นที่ผู้วาดได้เลือกสรรเนื้อเรื่องที่จะเขียนลงบนฝาผนัง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เข้ามาศึกษาและเกิดความรู้ ความเข้าใจว่าเนื้อเรื่องของจิตรกรรมตอนนั้น ๆ คืออะไรและมีหลักธรรมใดเป็นเครื่องเตือนสติของตน

นอกจากนั้น ด้านความงามของจิตรกรรม ผู้วิจัยพบว่า จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามนั้นมีความงามมาก เป็นฝีมือจิตรกรหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีการกำหนดเนื้อหาในการเขียน เพื่อให้จิตรกรรมนั้นมีความงามอยู่โดยรอบพระประธาน เนื้อหาของจิตรกรรมประกอบด้วย 3 เรื่องสำคัญ คือ เรื่องจตุโลกบาลที่คอสองในประธาน เรื่องพระสาวกเอตทัคคะบริเวณผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่าง และเรื่องมโหสถชาดก บริเวณผนังเหนือช่องประตูหน้าต่างทั้ง 4 ด้าน ทั้งนี้ เนื้อเรื่องทั้ง 3 นั้นมีความสอดคล้องกัน เพราะพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่กึ่งกลางของพระอุโบสถ เปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาล จึงมีเทวดาจตุโลกบาลทั้ง 4 พิทักษ์รักษา ส่วนที่ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่างนั้นเป็นพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนที่ผนังเหนือช่องประตูหน้าต่างนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เขียนเรื่องมโหสถชาดก เพราะเป็นเรื่องที่เน้นปัญญาบารมี และยังสอดคล้องกับจารึกตำรายาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามอีกด้วย

เฉพาะเรื่องมโหสถชาดกนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า ภาพจิตรกรรมที่ผนังทั้ง 4 ด้าน มี 42 ตอน เริ่มต้นที่ผนังด้านทิศตะวันออก มี 17 ตอน คือ ตอนที่ 1 - 17 เริ่มเรื่องตั้งแต่มโหสถเกิดในตระกูลเศรษฐีแห่งมิถิลานคร เมื่อแรกคลอดออกมาจากครรภ์มารดา พระอินทร์นำแท่งยาแท่งหนึ่งมาวางไว้ในมือ สามารถใช้รักษาโรคได้ทุกชนิด ขณะนั้นเศรษฐีผู้เป็นบิดาเป็นโรคปวดศีรษะ จึงนำมาฝนทาศีรษะ โรคนั้นก็หายขาด

ชาวเมืองทราบสรรพคุณยาจึงมาขอให้รักษาโรคที่เป็นก็หายขาดทุกคน บิดาจึงตั้งชื่อว่า มโหสถ (ผู้มียาขนาดใหญ่) มโหสถมีปัญญาหลักแหลมกว่าเด็กคนอื่น ๆ

จากนั้น เนื้อเรื่องของมโหสถชาดกจะเวียนทักษิณาวรรตไปที่ผนังทิศใต้ เป็นตอนที่ 18-20 มี 3 ตอน กล่าวถึง มโหสถได้เป็นปราชญ์ในวัง เดิมมีปราชญ์อยู่แล้ว 4 ท่าน ซึ่งคอยขัดขวางมิให้พระเจ้า วิเทหราช นำมโหสถเข้าวัง ด้วยเกรงว่าพวกตนจะต่ำต้อย ภาพด้านบนกล่าวถึงพระเจ้าจุลนีส่งกองทัพมาโจมตีมิถิลานคร แต่ไม่สามารถเอาชนะได้ ผนังด้านที่ 3 ทิศตะวันตก มี 7 ตอน คือตอนที่ 21-27 กล่าวถึง เมื่อเอาชนะกองทัพของมโหสถไม่ได้ พระเจ้าจุลนีก็ออกอุบายโดยตั้งกติกาว่า ผู้แพ้ต้องกราบผู้ชนะ มโหสถเจ้าปัญญารู้เท่าทันจึงทำทีจะมอบของขวัญให้เกวัฏพราหมณ์ ซึ่งเป็นปราชญ์และตัวแทนพระเจ้าจุลนีพอออกมารับของขวัญ มโหสถแกล้งทำหล่น พราหมณ์มีความโลภรีบก้มลงเก็บ มโหสถได้ทีกดศีรษะพราหมณ์ไว้ พร้อมกับประกาศต่อกองทัพพระเจ้าจุลนีว่า เกวัฏยอมกราบตนแล้วทำให้กองทัพพระเจ้าจุลนีต้องถอยกลับไปด้วยความโกรธแค้นและอับอาย ผนังด้านที่ 4 ทิศเหนือเป็นด้านสุดท้าย มี 15 ตอน คือตอนที่ 28-42 กล่าวถึง ตอนจบเรื่องมโหสถชาดก กล่าวถึงพราหมณ์ทำอุบายยกเจ้าหญิงปัญจาลจันที พระธิดาของพระเจ้าจุลนีถวายแด่พระเจ้าวิเทหราชแห่งมิถิลานคร เมื่อเสด็จมารับตัวเจ้าหญิงที่จะถูกจับ มโหสถต้องออกอุบายสร้างเมืองใกล้แม่น้ำ พร้อมกับขุดอุโมงค์ทะลุไปจนถึงพระราชวังของพระเจ้าจุลนี ภายในถ้ำสร้างประตูเปิดปิดเป็นกลไก แล้วส่งคนไปจับพระมเหสีโอรสและธิดาของพระเจ้าจุลนีเป็นประกัน พระเจ้าจุลนีทรงยอมแพ้ต่อปัญญาอันเฉียบแหลมของมโหสถ บัณฑิตความรู้ในด้านสารัตถธรรมสำคัญที่ปรากฏในงานวิจัย คือการเน้นเรื่องปัญญา 3 ได้แก่ จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา ว่าเป็นบ่อเกิดหรือที่มาของปัญญา ว่ามีกระบวนการอย่างไรในการได้มาหรือนำมาให้เกิดปัญญา คือ การคิด การฟัง และการภาวนา นอกจากนี้ยังพบว่า เมื่อเกิดมีปัญญาขึ้นมาแล้ว ผู้ที่เข้าถึงธรรมต้องใช้หลักโกศล 3 คืออายโกศล หมายถึงความฉลาดในความเจริญ, รอบรู้ทางเจริญ และเหตุของความเจริญ อปายโกศล หมายถึง ความฉลาดในความเสื่อม รอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อมและอุปายโกศล หมายถึงความฉลาดในอุบาย, รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ เป็นเครื่องมือในการทำให้ปัญญานั้นเกิดผลสำเร็จสมดังเป้าหมายที่วางไว้ ดังนั้น มโหสถชาดกจึงไม่ได้เป็นเพียงชาดกที่สอนเรื่องให้คนมีปัญญาหรือใช้ปัญญาในทางที่ผิด แต่ต้องมีหลักธรรมเรื่องโกศล 3 ประกอบด้วย

2. องค์ความรู้ด้านการสร้างเครื่องมือด้วยระบบ QR Code

จากการวิจัยเรื่อง นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เรื่องมโหสถชาดก ตามวัตถุประสงค์ แล้วนำไปสร้างเป็นฐานข้อมูลประกอบด้วย

1) ภาพจิตรกรรม 42 ภาพ

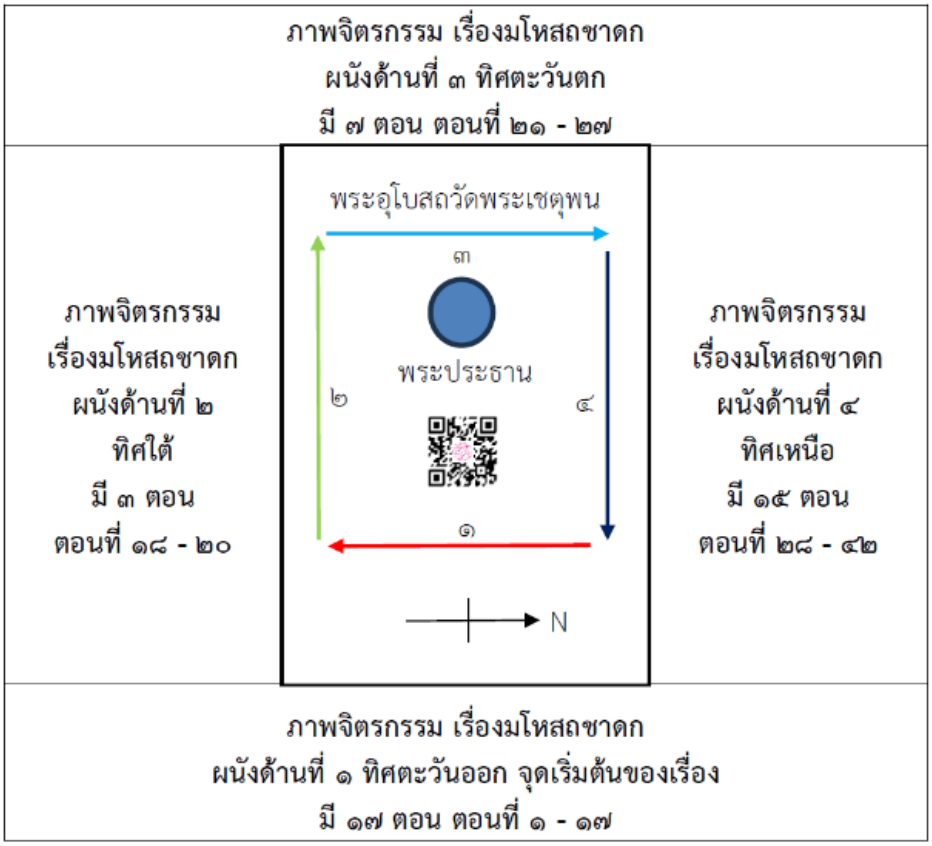
2) เรื่องย่อของแต่ละตอนจากอรรถกถาขุททกนิกาย ชาดก

3) ลักษณะศิลปะ

4) สารัตถธรรม

จากนั้น นำไปสร้างเป็น E-Book และ QR Code เมื่อแสกน QR Code จะเห็นภาพจิตรกรรมมโหสถชาดกแต่ละตอนได้อย่างใกล้ชิดและชัดเจน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้สร้าง E-Book เฉพาะด้านทิศตะวันออกเป็นตัวอย่าง โดยสรุปดังนี้

1) ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เรื่องมโหสถชาดก จากผนังพระอุโบสถทั้ง 4 ด้าน จำนวน 42 ภาพ เรื่องเริ่มต้นจากด้านหน้าพระอุโบสถทิศตะวันออก แล้วเวียนขวาไปทางทิศใต้ ทิศตะวันตก และไปจบเรื่องที่ทิศเหนือ ตามภาพที่ปรากฏนี้

องค์ความรู้การสร้างนวัตกรรมการเผยแผ่จิตรกรรมเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ผ่านระบบ QR Code : โดยผู้วิจัย

2) นำภาพจิตรกรรมเรื่องมโหสถแต่ละตอน เรื่องย่อ และลักษณะศิลปะ ไปจัดอาร์ตเวิร์คเป็นรูปเล่ม ดังภาพตัวอย่าง

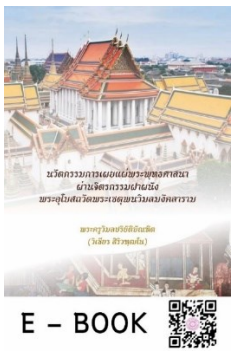

ที่มา: (Phra Ubosot Wat Pho, 2019, p. 180)

ที่มา: (Phra Ubosot Wat Pho, 2019, p. 181)

3) นำอาร์ตเวิร์คที่จัดเป็นรูปเล่มไปสร้างเป็น E-Book และ QR Code จะได้ตามภาพนี้

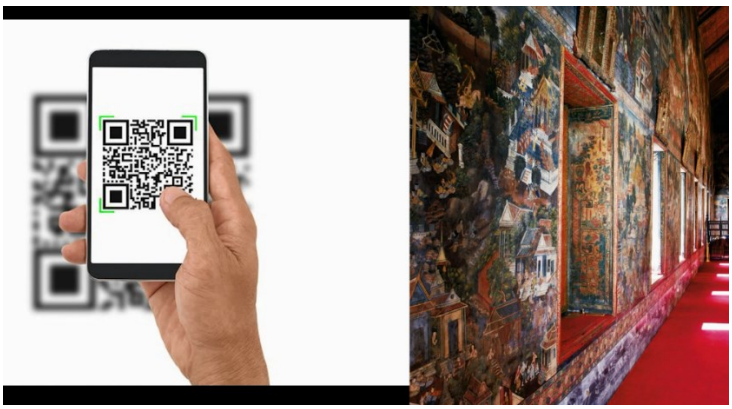
E-Book จิตรกรรมเรื่องมโหสถชาดก: โดยผู้วิจัย

QR Code เพื่อเข้าชม E-Book: โดยผู้วิจัย

4) เมื่อแสกน QR Code จะได้ชมภาพจิตรกรรม อ่านเรื่องย่อและลักษณะศิลปะของแต่ละตอนใน E-Book ซึ่งงานวิจัยนี้ทำเฉพาะจิตรกรรมด้านทิศตะวันออก ตอนที่ 1-17 เป็นตัวอย่าง ดังนี้

(1) นำมือถือแกสน QR Code

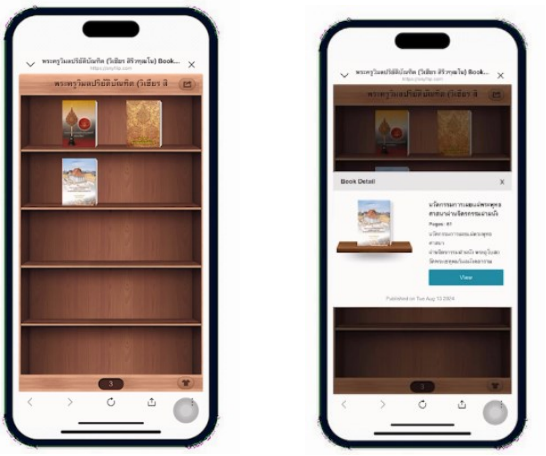
ที่มา: (Phrakhruwimonpariyatpundit, 2024)

(2) แสกน QR Code

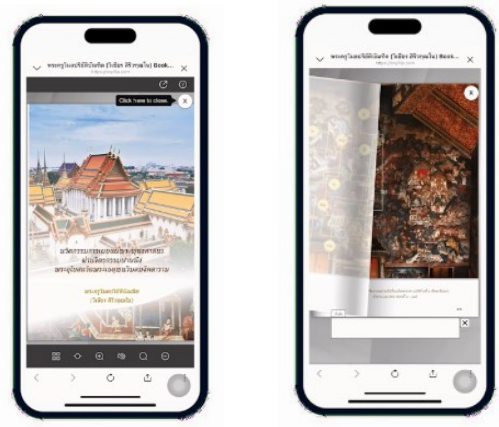
ที่มา: (Phrakhruwimonpariyatpundit, 2024)

(3) จะพบ E-Book เลือกเล่มที่ 3 นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง

ที่มา: (Phrakhruwimonpariyatpundit, 2024)

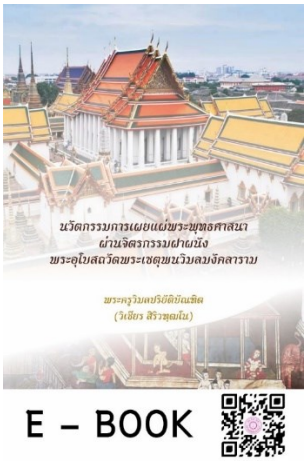
(4) ชมภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกด้านทิศตะวันออก อ่านเรื่องย่อ และลักษณะศิลปะของแต่ละตอนในรูปแบบ E-Book ผ่านระบบ QR Code

ที่มา: (Phrakhruwimonpariyatpundit, 2024)

ดังนั้น จากการวิจัยเรื่อง นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เรื่องมโหสถชาดก จึงได้ E-Book และ QR Code ดังนี้

QR Code นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านภาพจิตรกรรมเรื่องมโหสถชาดก: โดยผู้วิจัย

E-Book เรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทิศตะวันออก: โดยผู้วิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องนวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

แม้ในอดีต จิตรกรรมฝาผนังจะเป็นเพียงการเขียนภาพลงบนพื้นผิววัสดุ ผนังอาคาร เพื่อความสวยงาม และเล่าเรื่องราวต่าง ๆ หรืออาจพัฒนามาจากการเขียนภาพลงบนผ้าแขวนตามอาคารต่าง ๆ เช่นเดียวกับผ้าพระบฏที่นิยมเขียนกันมาแต่อดีตนั้น ต่อมาหน้าที่ของจิตรกรรมฝาผนังได้เป็นเสมือนพื้นที่ในการใช้สั่งสอนธรรมะสำหรับพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาสักการะพระพุทธรูปหรือปฏิบัติธรรมในอาคาร เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ดังนั้นจิตรกรจึงเลือกเรื่องราวที่จะเขียนลงบนผนังอาคารเพื่อสั่งสอนธรรมะ ดังเช่นการเขียนภาพทศชาติชาดก หรือ พระเจ้าสิบชาติเพื่อให้คนได้รู้จักบารมี 10 ประการ

สำหรับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในพระอุโบสถเขียนภาพจาตุมหาราชิกาเทวโลก (จตุโลกบาล) บนคอสองในพระประธานที่อยู่บนสุดของผนังติดกับเพดาน เขียนเรื่องเรื่องมโหสถชาดกเต็มพื้นที่ผนังอาคารเหนือช่องประตูหน้าต่าง ส่วนระหว่างช่องประตูหน้าต่างเขียนเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ ดังนั้น พุทธศาสนิกชนจะได้เห็นเรื่องพระสาวกและพระโพธิสัตว์มโหสถ และได้ซึมซับหลักธรรมเรื่องปัญญาบารมีที่พระมโหสถทรงบำเพ็ญเพียร

ในด้านของความงามนั้น จิตรกรรมฝาผนังเป็นงานเขียนของจิตรกรชั้นครู มีการเขียนลวดลายที่งดงาม ลงสีสวย ตัดเส้นด้วยสีทอง เป็นเอกลักษณ์ นอกจากนี้ยังมีภาพบ้านเรือน ผู้คน การแต่งกาย การดำรงชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนสังคมในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เป็นอย่างดีด้วย

นวัตกรรมการเผยแผ่จิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกผ่าน QR Code ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมานั้น เป็นประโยชน์สำหรับคนในปัจจุบันที่มีเวลาน้อย และชื่นชอบเทคโนโลยีโทรศัพท์มือถือ เพราะสามารถใช้สแกน QR Code ที่อยู่บริเวณด้านล่างของผนังพระอุโบสถแต่ละด้าน และสามารถรับข้อมูลทั้งภาพ และเนื้อหาได้ทันที การเข้าถึงข้อมูลทำได้ง่าย สะดวก สามารถสร้างศรัทธาและปัญญาได้อย่างรวมเร็ว และมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ นวัตกรรมการเผยแผ่จิตรกรรมฝาผนังนี้มีส่วนช่วยให้ชื่อเสียงของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นที่รู้จักกันมากยิ่งขึ้น กระบวนการในการสร้างนวัตกรรมโดยใช้ QR Code เป็นการดำเนินการทางเทคโนโลยี โดยสร้างฐานข้อมูลที่ต้องการจะให้ผู้ใช้งานได้รับ ดังเช่นผู้วิจัยต้องการให้ผู้ใช้ QR Code ได้รับข้อมูลทั้งเรื่องศิลปะและเนื้อเรื่องย่อ จากนั้นได้ดำเนินการสร้าง QR Code ผ่านระบบและนำฐานข้อมูลไปบรรจุไว้ในเวปไซต์ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

นวัตกรรมการนำเสนอจิตรกรรมฝาผนังจึงใช้ทั้งกระบวนวิธีการแบบเดิมและกระบวนวิธีการแบบใหม่ ดังนี้ **กระบวนวิธีการแบบเดิม** คือ การทำหนังสือ สมุดภาพ ที่บรรจุเรื่องมโหสถชาดกอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ อาจเป็นการถ่ายภาพมุมกว้าง และภาพเฉพาะที่ต้องการเผยแผ่ แล้วเขียนอธิบายให้ละเอียดถึงที่มาของมโหสถชาดก พร้อมทั้งความหมายแฝง **กระบวนการแบบใหม่** เป็นการใช้สื่อเทคโนโลยีเข้าช่วยเหลือ เป็นนวัตกรรมใหม่ เช่นการทำสมุดภาพอิเล็กทรอนิกส์ (อีบุ๊ค) การใช้สื่อผสม AR การใช้ QR Code นอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิยังเสนอแนะให้ทำเป็นสารคดีขนาดสั้น ขนาดยาว เผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ เช่น ยูทูป ติ๊กตอก ฯลฯ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของปณัชญา ลีลายุทธ ที่ได้ศึกษาเรื่องนวัตกรรมการสื่อสารธรรมะผ่านแอปพลิเคชันพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) ว่าหากมีการใช้โมบายแอปพลิเคชัน (Mobile Application) เผยแพร่คำสอนของหลวงพ่อชา จะเข้าถึงตัวบุคคลได้ดีที่สุด ตอบสนองพฤติกรรมผู้รับสารยุคปัจจุบัน เพราะคนในปัจจุบันนั้นมีความจำเป็นในการสื่อสารสูง และมีความถี่ในการใช้แอปพลิเคชันต่อวันสูง มีการรับข่าวสารธรรมะจากช่องทางยูทูป การรับฟังธรรมะ ให้ความรู้ธรรมะ ดังนั้นการใช้นวัตกรรมในการเผยแผ่ธรรมะหรือเรื่อง มโหสถชาดกในจิตรกรรมฝาผนังถึงมีประโยชน์และสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ คือ ได้รับทั้งความรู้และสุนทรียะจากภาพเขียน

สรุป ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยนี้ตามวัตถุประสงค์ คือ

1. แนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมล-มังคลาราม คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้จิตรกรเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเต็มพื้นที่ผนังอาคารทั้ง 4 ด้าน และบริเวณคอสอง ตามแนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ในเชิงประวัติและธรรมะถ่ายทอดเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังเพื่อให้คนได้ศึกษาความรู้นั้น ๆ ในเชิงรูปธรรม กล่าวคือ พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามถือเป็นสัญลักษณ์ศูนย์กลางของจักรวาล ภายในประดิษฐานพระประธานตรงกลางแทนองค์พระพุทธเจ้า แวดล้อมด้วยเหล่าพระสาวกเอตทัคคะ มีจิตรกรรมเล่าอดีตชาติเมื่อครั้งทรงเป็นพระมโหสถ และวัฒนธรรมตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของสังคมไทยในอดีตเรื่องเทวดาผู้อารักษ์ คือมีจตุโลกบาลคอยคุ้มครองป้องกันอยู่บนคอสองในประธาน ซึ่งสะท้อนเปรียบเทียบถึงพระปัญญาบารมีและความเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาของรัชกาลที่ 3 ที่โปรดให้เขียนภาพจิตรกรรมเหล่านี้

2. จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมีเรื่องสำคัญ 3 เรื่อง คือ เรื่องจตุโลกบาล เรื่องมโหสถชาดก และเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ เฉพาะจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกนั้น จิตรกรเขียนเต็มพื้นที่บริเวณเหนือช่องประตูหน้าต่างจรดเพดาน ในแต่ละตอนแสดงให้เห็นถึงการใช้ปัญญาของพระมโหสถในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มาของจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พบข้อความในสำเนาแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนครั้งรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2374 ว่า “ผนังบนหน้าต่างขึ้นไปเขียนเรื่องมหาอุมังคะชาฎกพิศฎาร” ชาดกเรื่องนี้สัมพันธ์กับการประดิษฐานพระพุทธเทวปฏิมากร พระประธานในพระอุโบสถ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ สอดคล้องกับชื่อของวัด คือ วัดโพธาราม และแนวคิดเรื่องปัญญาบารมีอีกด้วย

3. นวัตกรรมการเผยแผ่ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมโหสถชาดกในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามที่ได้อยู่ในรูปแบบของ E - Book ภายในจะเป็นภาพจิตรกรรมแต่ละตอน จำนวน 42 ตอน เนื้อหาประกอบด้วยเรื่องย่อมโหสถชาดก ลักษณะศิลปะ และสารัตถธรรม ผ่านระบบ QR Code จำนวน 1 ชุด

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิจัยเรื่อง นวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีข้อเสนอแนะหลัก 2 ประการ คือข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการนำข้อมูลเรื่อง มโหสถชาดกไปเผยแผ่ในหน่วยงานต่าง ๆเพิ่มมากขึ้น เช่นการประสานความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวกับกรุงเทพมหานคร หรือกระทรวงการท่องเที่ยว หรือหน่วยงานภาคเอกชน เพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของกรุงเทพมหานคร

2) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านจิตรกรรมฝาผนังในวัดต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้อง

3) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยใช้กรณีศึกษาของการสร้าง QR Code ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามให้กับวัดอื่น ๆ ที่มีจิตรกรรมฝาผนัง

4) ควรจัดทำข้อมูลเผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาต่างประเทศอื่น ๆ

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาเผยแพร่จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นในรัชกาลที่ 3 ผ่านระบบ QR Code

Reference

Books

Mahachulalongkornrajavidyalaya. (2539). *Thai Tripitaka Mahachulalongkornrajavidyalaya*. Bangkok: MCU Press.

Phra rajawetee (editor). (2019). *Phra Ubosot Wat Pho*. Bangkok: Amarin Printing and Publishing.

Somkid jiratatsanakul. (2016). *Technical terms in Thai architecture Vol. 3: body components.* Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University.

Journal

Kawit Tangcharatwong. (2019). Interpreting the Narratives: A Study of Wall Paintings in Wat Phra Chetuphon's Ubosot. *Damrong Journal*. Jul-December. 18 2: 26-27.

Pananya Lila-yut. (2023). Digital Dharma: Exploring the Phra Bodhiyan Thera App. *Journal of Graduate Studies Review*. (May-August) 16 (2):113-127.

Phra kruvinaithorn Panya Pañavaro (Srisamut). (2021). Managing the propagation of Buddhism in the digital age. *Journal of Buddhist Social Sciences and Anthropology*. 6 (4):423-433.

Phra Suphachart (Thammasaro) Samliwong and others. (2024). Social media innovation for propagating Buddhism. *Mahachula Nakorn Ratsana Journal*. 11 (1): 52-60.

Prateep Chumphon (1982). Wat Phra Chetuphon and Epigraphical studies. *Silpakorn University Journal*. December. 4(5); 113-130.

Interviews

Boonteun Srivorapot. Retired Civil Servant and Expert in Philology (Language and Literature), Office of Literature and History, Department of Fine Arts, (Interviewed 5 August 2023)

Sawaeng Nilnama. Lecturer, Department of Religion and Philosophy Mahachulalongkornrajavidyalaya University (Interviewed 28 August 2023)

Phra tepwachirasophon (Suraphon Chittayano, P.Th.9). Abbot of Region 12, Assistant Abbot of Wat Phra Chetuphon Wimon Mangkhalaram, Phra Nakhon District, Bangkok (Interviewed 1 August 2023)

Prasirt Runra. Faculty of Liberal Arts, Thammasat University (Interviewed 15 August 2023)

Predee Phisphumvidhi. Faculty of Liberal Arts, Mahidol University (Interviewed 25 September 2023)

Saowanit Wingwon. Retired Civil Servant and Adjunct Professor, Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University (Interviewed 5 August 2023)

Arthid Sheravanichkul. Department of Thai Language, Chulalongkorn University (Interviewed 7 September 2023)

Sakchai Saisingha. a lecturer in the Department of Art History, Faculty of Archaeology, Silpakorn University, conducted (Interviewed 24 August 2023)

Supachai Sermsukcharoenchai. Rajamangala University of Technology Phra Nakhon Si Ayutthaya, Faculty of Fine Arts (Interviewed 30 September 2023)